

Tartu Ülikool  
Sotsiaal- ja haridusteaduskond  
Psühholoogia instituut

Liina Vanatoa

EMA KÕNE NÄITAJATE JA SUHTLUSSTIILI SEOS KOLMEAASTASTE LASTE  
KÕNEST ARUSAAMISE JA EKSPRESSIIVSE KÕNEGA

Magistritöö

Juhendajad: Tiia Tulviste, PhD & Ada Urm

Läbiv pealkiri: Ema suhtlusstiil

Tartu 2013

## **Kokkuvõte**

### **Ema kõne näitajate ja suhtlusstiili seos lapse kõnest arusaamise ja ekspressiivse kõnega**

Käesolevas töös uuriti ema erinevate kõne näitajate ja suhtlusstiili seost lapse kõne näitajate ja teemat jätkavate lausungitega. Uurimuses analüüsiti kolmeaastaste laste ja nende emade vahelisi vestlusi kolmes erinevas suhtlussituatsioonis. Kõnest arusaamise hindamiseks kasutati Reynelli testi retseptiivse kõne skaala tulemusi. Tulemustest selgus, et ema vestlusesse panustamine on oluline lapse erinevate kõne näitajate seletav tunnus. Samuti kinnitas uurimus ema kõnestiili varieerumist sõltuvalt suhtlussituatsioonist. Meenutusvestluses on ema suhtlusstiil võrreldes pusle lahendamise ja einestamisega lapse kõnet toetavam. Osalist kinnitust leidis ka hüpotees, mille kohaselt ema kõne näitajad ja regulatiivne kõne on seotud lapse kõne näitajatega, kuid ei ilmnenud seost lapse kõnest arusaamisega.

*Märksõnad: ema regulatiivne kõne, ema suhtlemisstiil, lapse kõne areng, 3-aastased lapsed*

## **Abstract**

### **Relation between mother's speech properties and communication style and speech comprehension and expressive speech of the child**

Relations between mother's different speech properties and communication styles and the speech properties and topic-continuing utterances of the child were investigated in the current study. The conversations between 3-year-old children and their mothers in three different communication situations were analyzed. The Comprehension Scale of the Reynell Developmental Language Scales was used to assess verbal comprehension. Results showed that the amount of mother's contribution to the conversation is a significant feature in explaining the different speech properties of the child. The study also confirmed the variability of mothers communication style depending on the communication situation. Mothers communication style is more supporting of child's speech in the past event talk compared to conversations during puzzle solving and mealtime. The hypothesis about mother's speech properties and regulatory speech being related to child's speech properties was also partially confirmed. No relation between mother's speech properties and communication style and speech comprehension of the child emerged in the study.

*Keywords: mother's regulatory speech, mother's communication style, child's speech development, three-year-old children*

## **Sissejuhatus**

Lapse kõne areng on üks olulisematest arengunäitajatest juba varases lapseeas. Lisaks sellele, et varajast kõne arengut peetakse heaks ennustajaks lugema õppimisel ja koolis hakkama saamisel (Cunningham & Stanovich, 1997), on mitmes uurimuses leitud seos ka laste varajase keele arengu ning hilisema keele arengu ja sotsiaalse kompetentsuse vahel (Hebert-Myers, Guttentag, Swank, Smith & Landry, 2006). Lisaks on leitud varajase kõne arengu seoseid isegi täiskavanute psühhosotsiaalse toimetulekuga (Schoon, Parsons, Rush & Law, 2010). Üheks tähtsamaks keele arengut mõjutavaks teguriks on sotsiaalne kontekst. Väikeste laste puhul on olulisimateks esmased hooldajad ja kodu, kus toimub enamus verbaalsest kommunikatsioonist ning kus saadakse esmased teadmised suhtlemisest ning keelest (Locke, 2001). Statistikaameti andmetel on Eestis pärast esimese lapse sündi lapsehoolduspuhkusel olevatest vanematest 96% naised (Põder, 2011). Nendele andmetele tuginedes on Eesti kontekstis eriti oluline uurida just ema kõnet ning selle näitajate mõjutusi lapse kõne arengule, sest emad veedavad lastega suurema osa ajast.

### ***Lapse kõne areng***

Saamaks lapse varajasest kõne arengust parema ülevaate, jälgitakse uuringutes sageli eraldi laste ekspressiivset ning retseptiivset kõnet. Lapsed omandavad retseptiivse kõne varem ning kiiremini kui ekspressiivse kõne (Stolt, Haataja, Lapinleimu & Lehtonen, 2008). Juba üheksakuuselt on laste keskmine retseptiivne sõnavara üle kolmekümne sõna, varieerudes suuresti ning ulatudes isegi 205 sõnani (Stolt jt, 2008). Laps ütleb esimesed sõnad tavaliselt aga alles esimese eluaasta paiku. Ekspressiivse kõne areng on eriti kiire teisel eluaastal. Seda n-ö spurti iseloomustab järsk sõnavara kasv (Mervis & Bertrand, 1995; Paradè & Iverson, 2011; Reznick & Goldfield, 1992), kuid ka sõnavara spurdi puhul on täheldatud individuaalseid erinevusi ning leitud, et kõikidel lastel ei pruugi sõnavara järsku kasvu tulla (Ganger & Brent, 2004).

Kolmanda eluaasta paiku on laste kõne veelgi arenenum. Sõnavarasse lisandub pidevalt uusi sõnu, mis kuuluvad väga erinevatesse kategooriatesse (Kauschke & Hofmeister, 2002). Selles eas on edenenud ka nende grammatika omandamine ning suures osas räägivad lapsed grammatiliselt õigesti (Eisenberg, Guo & Germezia, 2012). Samuti on kolmas eluiga pöördepunktiks, kus omandatakse subjekt-verb-objekt lause järjestus, seostakse keelekasutuse reeglid omandatud sõnavaraga ja kantakse sõna tähendusi ning

kasutusvõimalusi üle ka uutesse olukordadesse (Owens, 2012). Antud vanuses võib mõõdukalt heaks keele arengu hindamiseks pidada keskmist lausungi pikkust (*MLU*) (Owens, 2012). Keskmise lausungi pikkus annab lisaks lauses kasutatavate sõnade arvule teavet ka lause keerukusest (Blake, Quartaro & Onorati, 1993). *MLU<sub>w</sub>* ehk keskmine lausungi pikkus sõnades on leitud ka eesti keeles olevat sobiv süntaktilise arengu näitaja (Urm, 2012).

Teisalt ei ole kolmeaastaste kõne veel täiesti välja arenenud ning suhtluses on võrreldes vanemate lastega märgata olulisi erinevusi. Yliherva, Loukusa, Väisäneni, Pyperi ja Moilanini (2009) uuringust selgus, et võrreldes vanemate lastega olid kolmeaastaste laste tulemused CCC testi (*Children's Communication Checklist*) kõne, süntaksi, konteksti kasutamise ja selguse alaskaaladel oluliselt erinevad. Seega toimub veel järgnevate eluaastategi jooksul oluline keele areng, mille tulemusel omandatakse sujuvamad kõneoskused ning mõistetakse paremini ka sotsiaalset konteksti.

Kõneoskused arenevad väikelastel väga erineva kiirusega, juba varajases eas on kõne omandamisel märgata olulisi individuaalseid erinevusi (Fenson, Dale, Reznick, Bates, Thal & Pethick, 1994). Seletamaks erinevusi väikelaste kõne arengus on pakutud mitmeid põhjendusi. Oma osa kõne arengus on leitud olevat geenidel (Stromswold, 2001), kuid sellele lisaks mõjutavad kõne omandamist ka keskkonna tegurid (Hoff, 2006). Eriti oluliseks võib pidada vanemate kõnet ja selle erinevaid näitajaid, nagu *MLU*, lausungid minuti kohta, kogu lausungite arv, teematjätkavad lausungid, sõnavara, küsimuste esitamine, lause keerukus (Hoff-Ginsberg, 1991; Pancsofar & Vernon-Feagans, 2006; Pan, Rowe, Singer & Snow, 2005).

### ***Ema suhtlemisstiil***

Laste kõne arengu hindamisel on olulised mitmed aspektid, üks tähtsamaid on kindlasti ema keele ja kõne näitajate uurimine. Mitmed uurimused on näidanud ema kõne omaduste seost lapse kõne arenguga (Hoff-Ginsberg, 1991; Huttenlocher, Haight, Bryk, Seltzer & Lyons, 1991). Ühe olulisema näitajana võib välja tuua ema jutukuse ehk kõne hulga. Ema kõne pakub lapsele justkui õpikeskkonna. Võib eeldada, et mida rikkalikum see keskkond on ehk mida rohkem ja mitmekesisemat kõnet ema toodab, seda paremad on ka lapse kõnest arusaamise ja ekspressiivse kõne näitajad. Tõepoolest on mitmed uurimused kinnitanud ema kõne hulga ning lapse keelelise arengu positiivset seost (Huttenlocher jt, 1991). Huttenlocheri jt (1991) uurimusest selgus, et ema jutukus on seotud lapse kiirema sõnavara arenguga.

Sageli kaasneb suurema kõne hulga ja rikkalikum sõnavara (Hoff & Naigles, 2002), mis samuti mõjub lapse kõne arengule positiivselt. Hoff-Ginsberg (1991) leidis oma töös, et ema sõnavara oli statistiliselt oluliselt seotud alla kolmeaastase lapse sõnavaraga, seda nii keskklassi kui ka kõrgema keskklassi emade puhul. Ka Bornstein, Haynes ja Painter (1998) on oma uurimuses märkinud ema sõnavara positiivset seost väikelaste sõnavaraga. Kuigi mõlemad kirjeldatud uurimused on läbi viidud umbes kaheaastaste lastega, võib eeldada, et ema sõnavara mitmekesisuse mõjutused on märgatavad ka hilisemas eas ning mõjutavad laste sõnavara ja järgnevate eluaastate jooksul.

Varasemate uurimuste põhjal on oluline tähelepanu pöörata sõnavara erinevatele aspektidele. Pan jt (2005) jälgisid sõnavara arengut esimesest kolmanda eluaastani ning leidsid, et ema poolt kasutatud erinevate sõnatüüpide arv oli positiivselt seotud laste kiirema sõnavara omandamisega. Huttenlocheri jt (1991) uurimus näitas ema kõne näitajate pikaajalisemat mõju lapse sõnavara arengule. Oma töös tegid nad sama valimi peal mitu mõõtmist, hinnates laste sõnavara arengut 14 kuu vanusest 26 kuu vanuseni. Uurimuses leiti seos ema kõnes kasutatavate erinevate sõnade suhtelise tiheduse ning nende sõnade omandamise järjekorra vahel lapsel. Teisisõnu, lapsed õpivad neid sõnu, mida nad kuulevad teisi kasutavat.

Ühe olulise näitajana, mis mõjutab laste kõne arengut, võib välja tuua ka ema keskmise lausungi pikkuse (*MLU*). Täpsemalt on leitud, et ema keskmiselt pikemad lausungid on seotud ka kaheaastaste laste suurema sõnavaraga (Bornstein jt, 1998; Hoff & Naigles, 2002). Samuti on ema kõnet uurides peetud oluliseks ka muid tegureid, nagu näiteks lapse lausete jätkamist või täiendamist ja ema lausete keerukust (Seitz & Stewart, 1975; Hoff-Ginsberg, 1991). Seitz ja Stewart (1975) leidsid, et ema lausete keerukus oli positiivselt seotud umbes kaheaastaste laste küsimustele vastamise sagedusega. Lapse lausete täiendamine ja jätkamine oli aga positiivselt seotud kaheaastaste ema kõne imiteerimisega. Üle nelja-aastaste laste puhul seoseid ei leitud. Huttenlocher, Vasilyeva, Cymerman ja Levine (2002) on aga leidnud ema kõne keerukuse olevat olulise ka hilisemas eas, sest see on tähtis lapse süntaktilise arengu ennustaja.

Sellest vaatekohast lähtudes on oluline teha vahet ema kõnes ka näiliselt väikestes erinevustes. Ühe olulise juba varem uuritud näitajana mõjutavad lapse kõne arengut erinevad küsimused. Tähtis on seejuures eristada avatud küsimusi ning suletud küsimusi, millele sageli oodatakse vaid nõusolekut või eitavat vastust. Rowland, Pine, Lieven ja Theakson (2003) uurisid aasta jooksul alla kahe- kuni kolmeaastaste küsisõnade omandamist. Uurimuse

tulemusel selgus, et küsisõnade omandamine sõltus ema kasutatud küsi- ning tegusõnadest. Lapsed omandasid kiiremini neid küsisõnu, mida esines ema kõnes sagedamini. Samuti on leitud, et ema avatud küsimuste esitamine on positiivselt seotud ka küsimustele vastamise sagedusega nii kahe- kui nelja-aastastel lastel (Seitz & Stewart, 1975). Kas-küsimuste puhul toetas ema küsimuste esitamine vaid vanema rühma vastamise sagedust (Seitz & Stewart, 1975).

De Rivera, Girolametto, Greenberg ja Weitzman (2005) leidsid aga kasvatajate ja lastega läbiviidud uuringus, et nooremas grupis (keskmine vanus 24,3 kuud) ei olnud küsimuse tüüp oluline, kuid vanemas grupis (keskmine vanus 44,7 kuud) sõltus laste vastuse pikkus küsimuse tüübist. Avatud küsimuste ja teemat jätkavate küsimuste korral kasutasid lapsed enam mitmesõnalisi vastuseid. Nendest tulemustest lähtudes võiks umbes kolmandat eluaastat pidada oluliseks pöördepunktiks, kus täiskasvanu avatud küsimustel võiks lapse kõne arengule olla eriti tähtis suunav ning toetav roll.

Ema kõnes ja selle stiilis on muidki tähtsaid omadusi, mis lapse kõne arengut otseselt mõjutavad. Üheks oluliseks teguriks on ema kõne direktiivsus. Ema direktiivne kõne hõlmab nii lapse tähelepanu kui ka käitumise suunamist (Hoff & Naigles, 2002; Junefelt & Tulviste, 1997; Tulviste, 2003; Masur, Flynn & Eichorst, 2005). Ema verbaalne ning ka mitteverbaalne suunamine on leitud mõjutavat lapse kõne arengut sõltuvalt vanusest (Masur jt, 2005). Masur jt (2005) uurisid longituudseltselt ema direktiivsuse ning osavõtlikkuse mõju lapse sõnavara arengule ning leidsid, et pooleteiseaastasete laste puhul oli verbaalne suunamine laste sõnavara positiivne ennustaja, kaheaastaste puhul ennustas laste sõnavara positiivselt aga just ema käitumuslik suunamine. Mõlemas vanuserühmas oli ema sekkuv verbaalne suunamine laste sõnavara arengu negatiivne ennustaja. Ema direktiivse kõne negatiivset mõju laste sõnavara suurusele on täheldatud ka varasemates uurimustes (Pine, 1994; Tomasello & Todd, 1983; Tomasello, Mannle & Kruger, 1986).

Teisalt on leitud ka vastupidiseid tulemusi. Näiteks kirjutasid Hoff ja Naigles oma 2002. aasta artiklis, et ema kõne direktiivsusel ei ole kaheaastaste laste kõne arengule mingit mõju. Samuti on ilmunud uurimusi, mis tõestavad tähelepanu ja käitumist suunava kõne positiivset mõju laste kõne arengule (Akhtar, Dunham & Dunham, 1991). Ühe seletusena vastakatele tulemustele võib esile tuua erinevaid uurimismeetodeid ja situatsioone, milles interaktsioon aset leiab, ning direktiivse kõne defineerimist. Samuti võib tulemusi mõjutada uuritavate laste vanus. Enamasti on antud valdkonnas uuritud lapsi ja vanemaid ka longituudseltselt vaid mõne kuu jooksul (Masur jt, 2005; Akhtar jt, 1991; Tomasello jt, 1986).

***Erinevate suhtlussituatsioonide mõju kõne näitajatele***

Mitmetes varasemates uurimustes on pööratud tähelepanu erinevatele situatsioonidele, milles ema ja lapse interaktsioonid toimuvad. Erinevates olukordades on leitud suuri kõne näitajate ning omaduste varieeruvusi. Uurimused on läbi viidud väga erinevates situatsioonides, käsitledes vahel vaid ühte spetsiifilist olukorda (Ninio, 1980), sageli aga uurides kõnet mitmes erinevas tegevuses (Hoff & Naigles, 2002; Junefelt & Tulviste, 1997; Flynn & Masur, 2007). Kõne uurimine erinevates situatsioonides annab laste kõne arengust ning ka täiskavatu kõne näitajatest parema ülevaate, sest kõne näitajad varieeruvad erinevates tegevustes olulisel määral.

Hoff-Ginsberg (1991) uuris ema kõne näitajaid vestluses lapsega einestamisel, riietumisel, raamatu lugemisel ning mängimise ajal. Tulemustest selgus, et ema kõne näitajad erinesid raamatu lugemise ajal näitajatest teistes tegevustes. Näiteks kasutasid emad lugedes rohkem erinevaid sõnu, pikemaid lauseid ning rääkisid kiiremini ja rohkem. Samuti kasutasid nad vähem direktiivset kõnet. See on kooskõlas ka Tulviste (2003) uurimusega, kus võrreldi raamatu lugemist söögilaua vestluse ning pusle lahendamise ja leiti, et ema kasutas lugemise ajal vähem nii tähelepanu kui ka käitumist suunavaid direktiive. Raamatu lugemine koos vanemaga on oluline ka lapse kõne arengule, mõjutades positiivselt lapse varajast sõnavara (Farrant & Zubrik, 2012). Ilmselt pakub raamatu lugemine või vaatamine üsna vaba õhkkonna, kus täiskasvanu juhivad vähem laste käitumist, kuid mis pakub piisavalt stiimuleid, lubamaks kasutada nii emadel kui lastel üsna suurt sõnavara.

Põnevaid tulemusi on leitud teisteski uurimustes, kus vaadeldakse ka käesoleva magistr töö raames olulisi tegevusi, nagu pusle lahendamine ja söögilaua vestlus. Junefelt ja Tulviste (1997) võrdlesid Rootsi, Eesti ja Ameerika Ühendriikide emade kõnet pusle lahendamisel ja söögilaua vestluse ajal ning leidsid, et kõikides riikides suunasid emad nii lapse käitumist kui tähelepanu pusle lahendamisel rohkem. Ema suunav kõne sõltus situatsioonist ka Tulviste (2003) uurimuses, kus ilmnes, et emad kasutasid pusle lahendamisel ning raamatu lugemisel tunduvalt enam tähelepanu suunamist kui söögilaua vestluse ajal. Söögilaua vestluse ajal olid emad ning ka lapsed võrreldes teiste tegevustega vähem jutukad. Samuti kasutasid emad söögilaua vestluses vähem vestlust arendavaid lauseid (Tulviste, 2003). Hoff-Ginsberg (1991) leidis aga, et söögilaua vestluse ajal kasutasid emad enam vestlust arendavaid lauseid kui lugedes või mängides.

Erinevused kahes võrreldud uurimuses võivad olla osalt seletatavad kultuurierinevustega, sest Eestis hinnatakse einelauas istudes kombekust ning vaikust. Kultuurilised erinevused ilmneshid ka Eesti emade võrdluses Rootsi ning Ameerika Ühendriikide emadega 1997. aasta uurimuses (Junefelt & Tulviste, 1997). Kultuuri mõju kõnele on näidanud ka Aukrust ja Snow (1998). Oma uurimuses võrdlesid nad Norra ja Ameerika Ühendriikide perede söögilaua vestlusi ning leidsid, et kultuurilised erinevused ning kehtivad väärtushinnangud seletavad erinevusi einestamise ajal peetud vestlustes.

Saamaks lapse kõne arengust ning ema poolt kasutatava keele mõjust veelgi paremat ülevaadet, on mitmetes uurimustes pööratud tähelepanu ka ema-lapse vestlustele minevikusündmustest, mis lisaks keele arengule annavad aimu ka laste autobiograafilise mälu tekkimisest (Welsh-Ross, 1997). Eriti oluliseks võib pidada autobiograafiliste sündmuste uurimist, sest nendel on isiklik tähendus. Kolme ja poole aastaselt suudavad lapsed rääkida juba üsna pikki ning seostatud autobiograafilisi jutte. Aja möödudes muutuvad jutud aina detailsemaks, pikemaks ning veelgi enam seoseid loovateks (Fivush, Haden & Adam, 1995). Kuigi vanus on minevikusündmustest rääkides kindlasti oluline tegur, mis mõjutab jutu pikkust ning muid omadusi, siis on olulised ka mitmed sotsiaal-kognitiivsed tegurid ning nende interaktsioon vanemliku stiiliga (Reese, 2002).

Eriti oluliseks võib pidada ema kõnestiili, mis näib mõjutavat laste jutustamisoskust minevikusündmustest (Chang, 2003) ning aitab arendada näiteks mäletamist (Haden & Ornstein, 2009). Fivush ja Fromhoff (1988) leidsid oma uurimuses kaks erinevat stiili, mida emad oma lastega minevikust rääkides kasutasid. Ühed emad olid toetavamad, küsisid enam avatud küsimusi, rääkisid rohkem ning andsid lapsele kõne teema kohta enam informatsiooni, teised emad kordasid enam samu küsimusi, esitamata seejuures täpsustusi või lisainformatsiooni. Hiljem on leitud sarnaseid tulemusi uurimuses, kuhu olid kaasatud ka isad (Reese & Fivush, 1993). Sellest uurimusest selgus, et toetavat kõnestiili kasutavate vanemate lapsed olid enam vestlusesse haaratud, nende vestlused olid pikemad, nad lisasid rohkem uut informatsiooni või viisid vestlust sagedamini edasi. Vanemate kordav kõnestiil oli aga seotud pigem laste vastamata jätmisega (Reese & Fivush, 1993).

### ***Magistritöö eesmärk ja hüpoteesid***

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida eesti emade kõne näitajaid ja nende regulatiivset kõnet vestlustes oma kolmeaastaste lastega. Töös uuritakse ema kõne näitajate



seoseid nii lapse ekspressiivse kõne kui ka kõnest arusaamisega. Täpsemalt vaadatakse nii ema kui lapse keskmist lausungi pikkust, kõne hulka, sõnavara mitmekesisust ning erinevate sõnade arvu. Laste retseptiivse kõne uurimiseks kasutatakse Reynelli testi retseptiivse kõne skaalat. Lisaks uuritakse magistritöös ema direktiivseid lausungeid ning ema ja lapse teemat jätkavaid lausungeid ehk nende mõlema panust vestlusesse. Käesoleva töö raames analüüsitakse ema ja lapse vahelisi vestluseid kolmes erinevas situatsioonis, mis peaks ema kõnest looma ühtse pildi ning andma erinevatest kõne näitajatest hea ülevaate. Täpsemalt uuritakse vestluseid minevikusündmusest rääkides, pusle lahendamisel ning einestades. Lähtudes varasematest uurimustest on töös püstitatud neli hüpoteesi:

H1: Lapsed, kelle emad kasutavad nendega suheldes vähem regulatiivset kõnet, on jutukamad ja mitmekesisema sõnavaraga ning panustavad vestlusesse enam.

H2: Pikema keskmise lausungi pikkusega, mitmekesisema sõnavaraga ja jutukamate emade lastel on keskmiselt pikemad lausungid, mitmekesisem ja suurem sõnavara ning parem kõnest arusaamise tase mõõdetuna Reynelli testiga.

H3: Ema teemat jätkavad lausungid on oluliseks lapse jutukuse ja mitmekesise sõnavara ennustajaks.

H4: Võrreldes pusle lahendamise ja söögilaua vestlusega kasutavad emad lastega minevikusündmustest rääkides vähem tähelepanu ja käitumise suunamist ning enam teemat jätkavaid lausungeid ning info ja nõusoleku küsimist.

## Meetod

### Valim

Antud uurimuse valimi moodustasid 23 kolmeaastast last ning nende emad. Töös on kasutatud longituuduurimuse viimase, 2011. aasta laine raames kogutud andmeid (Urm, 2012). Lastega on läbi viidud Reynelli test ning laste ja emade vestlused on salvestatud kolmes erinevas suhtlussituatsioonis. Uurimuses osales 15 poissi (65,2%) ja 8 tüdrukut. Laste keskmine vanus testimise ajal oli 35,8 kuud ( $SD=0,7$ ). Emade keskmine vanus andmete kogumise ajal oli 28 aastat ( $SD=3,8$ ). Suur osa emadest oli kõrgharidusega (65,2%) või seda omandamas (17,4%). Täpsemalt on uuritavate sotsiaaldemograafilised andmeid kirjeldatud mujal (Urm, 2012). Kõik lapsed ja emad kasutasid eesti keelt koduse keelena ning see oli nende emakeel. Lastel ei olnud tõsiseid terviseprobleeme.

### Protseduur

#### *Igapäevased vestlused*

Laste ekspressiivse kõne ning emade erinevate kõnenäitajate uurimiseks on kasutatud igapäevaste vestluste salvestisi. Lapse ja ema vahelised vestlused on salvestatud nende kodus. Ema-lapse vestlus on salvestatud kolmes suhtlussituatsioonis: 1) einestades, 2) meenutusvestluses kahest viimase kuu jooksul lapse ja emaga toimunud meeldejäävast sündmusest ning 3) puslet kokku pannes. Keegi lastest ei olnud seda puslet varem kokku pannud. Mainitud kolm situatsiooni peaksid olema piisavalt erinevad, andmaks ema ja lapse vahelisest kommunikatsioonist hea ülevaate ning looma tõese pildi lapse kodusest keelekeskkonnast.

Töös on uuritud laste keskmise lausungi pikkuse, kogu sõnavara arvu ehk kõne hulga, eritüveliste sõnade arvu ning kõne mitmekesisuse (eritüveliste sõnade ja kogu sõnavara suhe) seotust ema samade kõne näitajatega. Laste ja emade kõne näitajad saadi, analüüsides CHILDES'i süsteemiga (MacWhinney, 2000) tehtud transkriptsioone CLAN (*Computerized Language Analysis*) programmi abil. Samuti on uuritud laste kõne näitajate seost ema regulatiivsete lausungitega, mis olid jagatud tähelepanu suunavateks, käitumist suunavateks, heakskiitu küsivateks ning informatsiooni küsivateks lausungiteks. Lisaks eelpool mainitud

näitajatele uuriti antud töös igapäeva vestluste põhjal ka ema ja lapse vestlust jätkavaid vastuseid, hinnates sellega nii ema kui lapse panust omavahelisse suhtlusesse.

### **Kodeerimine**

Ema regulatiivse kõne uurimiseks on käesolevas töös emapoolsed regulatiivsed lausungid jagatud nelja eri kategooriasse. Kodeerimisel on lähtutud Tulviste (2003) kasutatud süsteemist, mis põhines Pine (1994) poolt välja töötatud süsteemil. Selle põhjal jagati ema regulatiivsed laused kolme kategooriasse. Käitumise suunamise kategooriasse kuulusid laused, mille eesmärk oli suunata last midagi tegema, näiteks „Tule räägi minuga“. Tähelepanu suunavateks kodeeriti lausungid, mis juhtisid lapse tähelepanu, näiteks „Kuule, Maria!“. Vestlust arendavateks lausungiteks kodeeriti nii avatud („Mis tiiger tegi?“) kui suletud küsimused („Siin või?“). Analüüsimaks ema lausungeid täpsemalt, on käesolevas töös käsitletud informatsiooni (ehk avatud küsimuste tüüpi) ja nõusolekut (ehk suletud küsimuste tüüpi) küsivaid küsimusi eraldi. Regulatiivsed lausungid on kodeeritud kahe erineva tudengi poolt, lausungite kodeerimine ühtis 90,5% ulatuses. Erimeelsused lahendati arutluse teel.

Kõneleja panust vestlusesse on käesolevas töös uuritud teemat jätkavate lausungitega, mis peaks näitama kõneleja vastuse sidumist vestluspartneri poolt öelduga. Vestlust jätkavad vastused on kodeeritud nii ema kui lapse kõne puhul. Teemat jätkavate vastuste puhul kodeeriti vaid need lausungid, mis järgnesid ajaliselt vestluspartneri lausungile. Nii ema kui lapse vastused jagati viide eri kategooriasse, lähtudes Hoff-Ginsbergi (1991) ning Hoff ja Naigles'i (2002) kasutatud süsteemist: 1.) viitamine, kui need viitasid samale asjale või sündmusele, mida ema/laps oli eelnevalt maininud (L: „Kaelkirjak“ E: „*Kus on kaelkirjak?*“), 2.) vastamine, kui need olid vastused küsimusele (L: „Kuhu see käib?“ E: „*Näe vaata, see käib siia üles ma arvan*“), 3.) jätkamine, kui need olid luuletuse või laulu jätkamised (L: „Mõmmm“ E: „*Mõmm-mõmm, mõmm-mõmm nutab karujõmm*“), 4.) parafraseerisng, kui need olid ümbersõnastamised (L: „Kiisu on see“ E: „*Kass on see jah*“), 5.) kommenteerimine, kui lisati uut informatsiooni, täpsustati või kommenteeriti eelnevalt mainitut (E: „Söö, söö putru!“ L: „*Kui ma putru süön, siis kasvan issi pikkuseks!*“). Kahe kodeerija arvamus ühtis 88% ulatuses.

### **Reynelli test**

Antud töös on kasutatud Reynelli testi (*The Reynell Developmental Language Scales III*; RDLS, Edwards jt, 1999) eestikeelset versiooni (Tulviste, 2010) laste kõnest arusaamise hindamiseks. Reynelli testi peetakse küllaltki kultuuriuniversaalseks, vaid mõne pildi

kasutamine on kahtluse alla seatud (Lees, 1999), ning seda on kasutatud laste kõne arengu uurimiseks mitmetes eri riikides (Tammemäe, 2008; Lees, 1999; Lyytinen, Laakso, Poikkeus ja Rita, 2013). Antud test sobib 1;0-6;11 aasta vanuste laste kõne arengu hindamiseks (Tammemäe, 2008). Reynelli testis on kaks suuremat alaskaalat: ekspressiivse ja retseptiivse kõne skaalad. Käesolevas magistritöös on täpsemalt uuritud Reynelli testi retseptiivse skaala tulemusi. Reynelli testis kasutatakse kõne mõistmise määramiseks nii pilte kui ka mänguasju. Testis liigutakse üksikute sõnade omandamise hindamiselt raskemate ja keerulisemate grammatiliste vormide mõistmise ja järelduste tegemise oskuste kontrollimise suunas (Edwards, Garman, Hughes, Letts ja Sinka, 1999). Põhitähelepanu on ülesannetes siiski lingvistilisel aspektil. Reynelli testi kõne mõistmise osas on 62 punkti, mis on jagatud kümnesse sektsiooni (A-J). Kuigi testis on tähtsaim kõne arengu hindamine, siis kajastub tulemustes ka oskus testijaga koostööd teha ja tähelepanu keskendada (Tammemäe, 2008).

## **Tulemused**

Käesolevas magistritöös on uuritud ema kõne näitajate ja suhtlusstiili seoseid lapse ekspressiivse ja retseptiivse kõne näitajatega. Esmase analüüsi läbiviimiseks on leitud ema ja lapse suhtluse näitajate vahelised korrelatsioonid. Täpsema lapse kõne näitajate ennustatavuse testimiseks on tehtud mitmene lineaarne regressioonanalüüs. Uurimaks erinevusi suhtlussituatsioonide vahel, on kasutatud Mann-Whitney U-testi. Andmeid on analüüsitud programmiga STATISTICA 7.0.

### **Kirjeldav statistika**

#### ***Erinevused suhtlussituatsioonides***

Laste ekspressiivse kõne mõõtmiseks on töös kasutatud vestlusi kolmes erinevas situatsioonis (einestamine, pusle lahendamine, läbielatud sündmuse meenutamine). Kõne mõistmise hindamiseks on kasutatud Reynelli testi retseptiivse kõne skaalat. Käesoleva magistritöö valimisse ( $n=23$ ) kuulunud laste keskmine Reynelli testi retseptiivse skaala tulemus oli 44,1 ( $SD=6,0$ ).

Laste keskmine lausungi pikkus sõnades kõigi kolme situatsiooni peale kokku oli 2,82 ( $SD=0,49$ ) sõna, eritüveliste sõnade arv oli keskmiselt 167 ( $SD=42,1$ ), jutukus mõõdetuna kogu sõnade arvuna oli keskmiselt 734 ( $SD=361,04$ ) ning kõne mitmekesisus mõõdetuna erinevate sõnade ja kogu sõnavara suhtena oli 0,25 ( $SD=0,06$ ). Täpsemalt on laste kõne näitajaid antud mõõtmisel kirjeldatud Urmi (2010) magistritöös, mis käsitles

longituudandmete põhjal individuaalsete erinevuste stabiilsust laste sõnavara arengus. Emade kõne näitajate hindamiseks vaadati vestlustes samu näitajaid kui lastel ehk keskmist lausungi pikkust, kõne hulka, eritüveliste sõnade arvu ning sõnavara mitmekesisust. Emade kõne näitajate kirjeldav statistika on esitatud tabelis 1. Sellele lisaks uuriti ema regulatiivset kõnet, liigitades regulatiivsed lausungid tähelepanu suunavateks, käitumist suunavateks, heakskiitu või nõusolekut küsivateks ning informatsiooni küsivateks. Teemat jätkavate ja regulatiivsete lausungite keskmised sagedused on samuti esitatud tabelis 1. Tabelis on välja toodud ka statistiliselt olulised erinevused suhtlussituatsioonide vahel.

Tabel 1. Ema kõne näitajate ja regulatiivsete lausungite arvu kirjeldav statistika (aritmeetiline keskmine ja standardhälve) erinevates situatsioonides ning erinevused suhtlussituatsioonide vahel.

Situatsioon	1	2	3	(1)-(2)	(2)-(3)	(1)-(3)
<b>Kõne näitaja</b>	<b>z-skoor</b>					
<i>MLU<sub>w</sub></i>	4,3(0,7)	4,2(0,7)	4,5(0,8)	0,59	-1,82	-1,58
Kõne hulk	914, 6(569,5)	434(295,7)	552,3(208,4)	3,56**	-2,02*	2,88**
Eritüvelised sõnad	164,3(60,2)	128,3(57,4)	148,4(36,5)	2,11*	-1,8	0,46
Mitmekesisus	0,2(0,1)	0,4(0,1)	0,3(0,1)	-4,26**	2,2*	-3,43*
<b>Regulatiivne kõne</b>						
Tähelepanu	32,7(25)	5,3(4,6)	4,3(3,3)	5,14**	0,51	5,27**
Käitumine	29,3(21,3)	16,8(11,6)	10,5(11,5)	2,33*	2,16*	3,82**
Informatsioon	31,4(22)	16,4(20)	36,8(17,9)	3,08**	-3,8**	-1,29
Nõusolek	22,2(14,8)	19,8(16,1)	28,3(15,2)	0,74	-2,1*	-1,41
Kokku	115,6(61)	59,8(36,1)	80,4(38,7)	3,27**	-1,69	2,0*
<b>Teemat jätkavad lausungid</b>	49(29,5)	21,6(16,6)	47(26)	3,56**	-3,62**	0,05

1-pusle lahendamine, 2-einestamine, 3- meenutamine, *MLU<sub>w</sub>* – keskmine lausungi pikkus sõnades

\* $p < .05$ , \*\*  $p < .01$

### Seosed ema ja lapse kõne näitajate vahel

Uurimaks ema ja lapse kõne seoseid, analüüsiti esmalt korrelatiivseid seoseid nimetatud näitajate vahel (Pearsoni  $r$ ). Tulemused keskmiste näitajate kohta kõikide situatsioonide peale kokku on toodud tabelis 2. Vaadates keskmisi kõne näitajaid eraldi situatsioonide kaupa selgus, et kõikides olukordades olid ema ja lapse kõne hulk ning laste

erinevate sõnade arv statistiliselt olulises seoses ( $p < .05$ ). Samuti oli kõikides situatsioonides positiivselt seotud ema ja lapse erinevate sõnade arv. Siiski ilmnes situatsioonide vahel ka erinevusi. Ainsana ilmnes pusle lahendamise situatsioonis statistiliselt oluline seos ema  $MLU_w$  ja lapse  $MLU_w$  ( $r=.67$ ), kõne hulga ( $r=.55$ ) ja eritüveliste sõnade arvu ( $r=.54$ ) vahel. Samuti tuli pusle lahendamisel välja ema eritüveliste sõnade ja lapse  $MLU_w$  ( $r=.54$ ) ning kõne hulga ( $r=.67$ ) vaheline statistiliselt oluline seos. Lisaks oli antud situatsioonis positiivselt seotud ema kõne hulk ning lapse  $MLU_w$  ( $r=.59$ ) ning ilmnes ka seos ema kõne hulga ning lapse kõne mitmekesisuse vahel ( $r=-.48$ ). Pusle lahendamisel ilmneseid seosed ema kõne mitmekesisuse ja lapse kõne mitmekesisuse ( $r=.61$ ) ja lapse kõne hulga vahel ( $r=-.55$ ). Einestamisel ilmneseid seosed ema kõne mitmekesisuse ja lapse kõne mitmekesisuse ( $r=.59$ ), lapse kõne hulga ( $r=-.58$ ) ja lapse eritüveliste sõnade arvu ( $r=-.59$ ) vahel. Meenutusvestluse puhul tuli välja seos ema kõne mitmekesisuse ja lapse eritüveliste sõnade arvu ( $r=-.44$ ) vahel.

Tabel 2. Korrelatsioonid ema ja lapse kõne näitajate vahel kõikide situatsioonide peale kokku

Ema	$MLU_w$	Eritüvelised sõnad	Kõne hulk	Sõnavara mitmekesisus
<b>Laps</b>				
Eritüvelised sõnad	.21	.39	.53*	-.38
Kõne hulk	.29	.28	.52*	-.40
Sõnavara mitmekesisus	.29	-.14	-.38	.37
$MLU_w$	.60*	.45*	.48*	-.12

\*  $p < .05$

$MLU_w$  – keskmine lausungi pikkus sõnades

### ***Seosed ema suhtlusstiili ja lapse kõne näitajate ning vestlusesse panustamise vahel***

Analüüsides ema ja lapse teemat jätkavate lausete korrelatsioone (Pearsoni  $r$ ), selgus, et seosed olid kõikides situatsioonides väga tugevad (einestamine:  $r=.9$ ; pusle lahendamine:  $r=.91$ ; meenutamine:  $r=.96$ ). Uurides situatsioone eraldi, selgus, et seoseid olid mõne erandiga ema ja lapse kõnet jätkavate lausungite vahel positiivsed. Analüüsist on välja jäetud laulu või luuletuse jätkamise ja ümbersõnastamise kategooriad, sest neid esines vestlustes väga harva

või ei esinenud üldse. Ema ja lapse teemat jätkavate lausungite seosed erinevates situatsioonides on välja toodud lisas 1.

Uurides seoseid lapse kõne näitajate ja ema teemat jätkavate lausungite vahel, selgus, et lapse eritüveliste sõnade arv ( $r=.51$ ), kõne hulk ( $r=.6$ ) ning mitmekesisus ( $r=-.62$ ) olid oluliselt seotud ema küsimustele vastamisega. Samuti olid lapse eritüveliste sõnade arv ( $r=.66$ ), kõne hulk ( $r=.59$ ) ning mitmekesisus ( $r=-.45$ ) seotud ema viitamisega asjale, mida laps oli eelnevalt maininud. Lapse erinevate sõnade arv ( $r=.51$ ) ning kõne hulk ( $r=.52$ ) olid seotud ka emapoolse kommenteerimise ning uue info lisamisega. Samuti ilmnes negatiivne seos Reynelli testi retseptiivse skaala ja ema küsimustele vastamise vahel ( $r=-.45$ ). Analüüsides olukordi eraldi selgus, et olulised seosed esinesid kõikides olukordades sarnaselt. Ema viitamine eelnevalt mainitud asjale või sündmusele ja küsimustele vastamine olid ühe erandiga (pusle lahendamisel ema küsimustele vastamine ja lapse erinevate sõnade arv) oluliselt seotud lapse eritüveliste sõnade arvuga, kõne hulga ning mitmekesisusega. Korrelatiivsed seosed lapse kõne näitajate ja ema teemat jätkavate lausungite vahel erinevates situatsioonides on esitatud lisas 2.

Analüüsides seoseid ema regulatiivsete lausungite ja lapse erinevate kõne näitajate vahel kõikide situatsioonide peale kokku, selgus, et oluline positiivne seos oli lapse *MLU<sub>w</sub>* ja ema tähelepanu suunavate lausungite vahel ( $r=.41$ ). Lapse eritüveliste sõnade arvuga olid positiivselt seotud nii ema käitumist suunavad lausungid ( $r=.44$ ), informatsiooni küsimine ( $r=.55$ ) kui ka kogu regulatiivne kõne ( $r=.57$ ). Lapse kõne hulgaga olid seotud ema tähelepanu ( $r=.5$ ) ja käitumist ( $r=.6$ ) suunavad lausungid ning kogu regulatiivne kõne ( $r=.56$ ). Kõne mitmekesisusega olid seotud vaid ema käitumist suunavad lausungid ( $r=-.55$ ). Ema regulatiivne kõne ei olnud seotud lapse Reynelli testi sooritusega. Ema regulatiivsete lausungite seosed lapse kõne näitajatega situatsiooniti on toodud lisas 3.

Seostades ema erinevaid regulatiivse kõne kategooriaid kõikide situatsioonide peale kokku lapse teemat jätkavate lausungitega, selgus, et ema regulatiivse kõne eri kategooriad olid statistiliselt olulises positiivses seoses lapse teemat jätkavate lausungitega, välja arvatud tähelepanu suunamine, mis ei seostunud lapse kogu teemat jätkavate lausungite arvuga statistiliselt olulisel määral. Uurides regulatiivse kõne kategooriate seostatust lapse erinevate teemat jätkavate lausungite kategooriatega, ilmnes seos lapse mainitud asjale viitamise ja ema käitumist reguleerivate lausungite ( $r=.65$ ) vahel. Lapse küsimustele vastamisega olid seotud nii ema nõusoleku ( $r=.57$ ) kui ka info küsimine ( $r=.84$ ). Lapse mainitud asja kommenteerimisega olid seotud nii emapoolsed käitumist ( $r=.53$ ) kui ka tähelepanu suunavad

lausungid ( $r=.54$ ). Ema regulatiivsete lausungite ja lapse teemat jätkavate lausungite korrelatsioonid erinevates situatsioonides on välja toodud lisas 4.

### ***Ema kõne lapse kõne näitajate seletava tunnuse***

Uurimaks ema kõne näitajate olulisust lapse kõne näitajate ennustamiseks, on läbi viidud mitmene lineaarne regressioonanalüüs. Tabelis 3 on toodud välja ema kõne näitajad, mis ennustasid lapse kõne näitajaid statistiliselt olulisel määral, koondades andmeid kõikidest situatsioonidest.

Tabel 3. Ema kõne näitajate olulisus lapse kõne näitajate ennustamisel.

<b>Laps</b>	<i>MLU<sub>w</sub></i>	Eritüvelised				Sõnavara		
		sõnad		Kõne hulk		mitmekesisus		
	F	$\beta$	F	$\beta$	F	$\beta$	F	$\beta$
<b>Ema</b>								
<i>MLU<sub>w</sub></i>	11,52	.6	-	-	-	-	-	-
Eritüvelised sõnad	5,28	.45	-	-	-	-	-	-
Kõne hulk	6,14	.48	8,15	.53	7,59	.52	-	-
Sõnavara								
mitmekesisus	-	-	-	-	-	-	-	-

„-“, statistiliselt mitteoluline väärtus,  $p > .05$

*MLU<sub>w</sub>*–keskmine lausungi pikkus sõnades

Uurides situatsioone eraldi, selgus, et ema kõne näitajatest keskmine lausungi pikkus ( $F(1,21)=17,28$ ,  $\beta =.67$ ,  $p < .01$ ), eritüvelised sõnad ( $F(1,21)=8,83$ ,  $\beta =.54$ ,  $p < .01$ ) ja kõne hulk ( $F(1,21)=11,22$ ,  $\beta =.59$ ,  $p < .01$ ) ennustasid lapse *MLU<sub>w</sub>*-d ainult pusle lahendamisel, teistes suhtlussituatsioonides olulisus ei ilmnenu. Lapse eritüveliste sõnade prediktoriteks olid einestamisel ema eritüvelised sõnad ( $F(1,21)=,84$ ,  $\beta =.43$ ,  $p < .05$ ), kõne hulk ( $F(1,21)=6,48$ ,  $\beta =.49$ ,  $p < .05$ ) ja mitmekesisus ( $F(1,21)=11,03$ ,  $\beta =-.59$ ,  $p < .01$ ). Lapse eritüveliste sõnade prediktoriteks olid meenutamisel ema eritüvelised sõnad ( $F(1,21)=4,84$ ,  $\beta =.43$ ,  $p < .05$ ), kõne hulk ( $F(1,21)=8,16$ ,  $\beta =.53$ ,  $p < .01$ ) ja mitmekesisus ( $F(1,21)=5,12$ ,  $\beta =-.44$ ,  $p < .05$ ). Pusle lahendamisel aga eritüvelised sõnad ( $F(1,21)=31,43$ ,  $\beta =.77$ ,  $p < .01$ ), kõne hulk ( $F(1,21)=22,51$ ,  $\beta =.72$ ,  $p < .01$ ) ning *MLU<sub>w</sub>* ( $F(1,21)=8,64$ ,  $\beta =.54$ ,  $p < .01$ ). Kõikides



olukordades esines lapse kõne hulga ennustatavuse suhtes erinevusi. Pusle lahendamisel olid olulisteks prediktoriteks kõik neli uuritud ema kõne näitajat ( $MLU_w$  ( $F(1,21)=9,25$ ,  $\beta=.45$ ,  $p<.01$ ), eritüveliste sõnade arv ( $F(1,21)=17$ ,  $\beta=.67$ ,  $p<.01$ ), kõne hulk ( $F(1,21)=44,47$ ,  $\beta=.82$ ,  $p<.01$ ), sõnavara mitmekesisus ( $F(1,21)=8,97$ ,  $\beta=-.55$ ,  $p<.05$ )), meenutamisel vaid ema kõne hulk ( $F(1,21)=5,26$ ,  $\beta=.45$ ,  $p<.05$ ) ning einestades ema kõne hulk ( $F(1,21)=5,79$ ,  $\beta=.46$ ,  $p<.05$ ) ning sõnavara mitmekesisus ( $F(1,21)=10,49$ ,  $\beta=-.59$ ,  $p<.01$ ). Lapse sõnavara mitmekesisuse seletavateks tunnusteks oli pusle lahendamisel ema sõnavara mitmekesisus ( $F(1,21)=12,73$ ,  $\beta=.61$ ,  $p<.01$ ) ja ema kõne hulk ( $F(1,21)=6,21$ ,  $\beta=-.48$ ,  $p<.05$ ). Einestades oli seletavaks tunnuseks vaid ema sõnavara mitmekesisus ( $F(1,21)=11,45$ ,  $\beta=.59$ ,  $p<.01$ ). Meenutamisel ei olnud ema kõne näitajad lapse sõnavara mitmekesisuse oluliseks ennustajateks.

Ema kõikide regulatiivsete lausungite ennustatavus oli kõikide situatsioonide peale kokku oluline vaid laste eritüveliste sõnade ning kõne hulga puhul. Kõikide suhtlussituatsioonide lõikes olulised lapse kõne näitajaid ennustavad regulatiivsed lausungid on toodud tabelis 4.

Tabel 4. Ema regulatiivsete lausungite olulisus ( $p<.05$ ) lapse kõne näitajate ennustamisel.

Laps	$MLU_w$		Eritüvelised sõnad		Kõne hulk		Sõnavara mitmekesisus	
	F	$\beta$	F	$\beta$	F	B	F	$\beta$
<b>Ema</b>								
Tähelepanu	4,33	.41	-	-	6,94	.5	-	-
Käitumine	-	-	5,1	0,44	11,88	.6	8,94	.55
Nõusolek	-	-	-	-	-	-	-	-
Info	-	-	8,98	.55	-	-	-	-
Kokku	-	-	10,16	.57	9,57	.56	-	-

„-“, - statistiliselt mitteolulised tulemused,  $p>.05$

$MLU_w$ –keskmine lausungi pikkus sõnades

Erinevates situatsioonides kasutatud regulatiivsete lausungite ennustavast väärtusest võib regulatiivsete lausungite puhul välja tuua mitmeid erinevusi. Pusle lahendamine oli ainus suhtlussituatsioon, kus üks ema regulatiivsetest lausungi tüüpidest ehk tähelepanu suunavad

lausungid ( $F(1,21)=5,61$ ,  $\beta=.46$ ,  $p < .05$ ) ennustasid lapse *MLU<sub>w</sub>*-d. Pisle lahendamisel ennustas tähelepanu suunamine ka lapse kõne hulka ( $F(1,21)=12,56$ ,  $\beta=.61$ ,  $p < .01$ ). Kõne hulga olulisteks prediktoriteks antud situatsioonis olid veel käitumise suunamine ( $F(1,21)=15,77$ ,  $\beta=.65$ ,  $p < .01$ ), nõusoleku küsimine ( $F(1,21)=4,86$ ,  $\beta=.43$ ,  $p < .05$ ) ja kogu regulatiivne kõne kokku ( $F(1,21)=21,27$ ,  $\beta=.71$ ,  $p < .01$ ). Einestamise puhul ennustasid ema informatsiooni küsivad lausungid lapse eritüveliste sõnade arvu ( $F(1,21)=14,78$ ,  $\beta=.64$ ,  $p < .01$ ), kõne hulka ( $F(1,21)=19,53$ ,  $\beta=.69$ ,  $p < .01$ ) ja sõnavara mitmekesisust ( $F(1,21)=9,64$ ,  $\beta=-.56$ ,  $p < .01$ ) ning kõik regulatiivsed lausungid kokku samu näitajaid (lapse eritüveliste sõnade arvu ( $F(1,21)=21,62$ ,  $\beta=.71$ ,  $p < .01$ ), kõne hulka ( $F(1,21)=21,84$ ,  $\beta=.71$ ,  $p < .01$ ) ja sõnavara mitmekesisust ( $F(1,21)=15,37$ ,  $\beta=-.65$ ,  $p < .01$ )). Meenutamise puhul ilmnes, et ema kogu regulatiivsetel lausungitel oli ennustav väärtus lapse eritüveliste sõnade arvule ( $F(1,21)=17,87$ ,  $\beta=.68$ ,  $p < .01$ ) ja lapse kõne hulgale ( $F(1,21)=10,26$ ,  $\beta=.57$ ,  $p < .01$ ). Samade näitajate seletavaks tunnuseks olid ka ema käitumist suunavad lausungid (lapse eritüveliste sõnade arv ( $F(1,21)=10,24$ ,  $\beta=.57$ ,  $p < .01$ ) ja kõne hulk ( $F(1,21)= 8,34$ ,  $\beta=.53$ ,  $p < .01$ )). Tähelepanu suunavad lausungid olid seletavaks tunnuseks lapse eritüveliste sõnade arvule ( $F(1,21)=9,6$ ,  $\beta=.56$ ,  $p < .01$ ) ja kõne hulgale ( $F(1,21)=6,34$ ,  $\beta=.48$ ,  $p < .05$ ). Info küsimine ennustas vaid eritüvelisi sõnu ( $F(1,21)=5,9$ ,  $\beta=.47$ ,  $p < .05$ ), kuid nõusoleku küsimine ennustas nii eritüveliste sõnade arvu ( $F(1,21)=13,2$ ,  $\beta=.62$ ,  $p < .01$ ) kui ka kõne hulka ( $F(1,21)=9,73$ ,  $\beta=.56$ ,  $p < .01$ )).

Ema teemat jätkavate lausungite analüüsi käigus selgunud statistiliselt olulised andmed kõikide situatsioonide kokkuvõttes on esitatud tabelis 5. Ema erinevad teemat jätkavad lausungid on olulised seletavad tunnused nii lapse eritüveliste sõnade arvule, kõne hulgale kui ka sõnavara mitmekesisusele.

Uurides erinevaid suhtlussituatsioone eraldi, ilmnes meenutamisel ja einestamisel ema lausungite sarnane mõju lapse kõne hulgale, eritüveliste sõnade arvule ning sõnavara mitmekesisusele. Nendes olukordades ei ennustanud ema teemat jätkavad lausungid lapse *MLU<sub>w</sub>*-d. Ema kommenteerimisel puudus einestamise ja meenutamise situatsioonides ennustav väärtus lapse kõne näitajatele. Täpsemalt ilmnes, et meenutamisel olid lapse kõne hulga seletavateks tunnusteks ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=20,74$ ,  $\beta=.7$ ,  $p < .01$ ), küsimusele vastamine ( $F(1,21)=16,02$ ,  $\beta=.66$ ,  $p < .01$ ) ja kogu teemat jätkavate lausungite arv kokku ( $F(1,21)=19,48$ ,  $\beta=.69$ ,  $p < .01$ ). Lapse eritüveliste sõnade arvu ennustasid samuti ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=26,97$ ,  $\beta=.75$ ,  $p < .01$ ), küsimustele vastamine ( $F(1,21)=10,7$ ,  $\beta=.58$ ,  $p < .01$ ) ning kogu teemat jätkavate lausungite arv kokku

( $F(1,21)=24,04$ ,  $\beta=.73$ ,  $p < .01$ ). Lapse sõnavara mitmekesisuse seletavaks tunnuseks olid ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=4,71$ ,  $\beta=-.43$ ,  $p < .05$ ), küsimustele vastamine ( $F(1,21)=9,92$ ,  $\beta=-0,57$ ,  $p < .01$ ) ja kogu teemat jätkavad lausungid kokku ( $F(1,21)=5,27$ ,  $\beta=-.45$ ,  $p < .05$ ).

Tabel 5. Ema teemat jätkavate lausungite olulisus ( $p < .05$ ) lapse kõne näitajate ennustamisel.

Laps	<i>MLU<sub>w</sub></i>		Eritüvelised sõnad		Kõne hulk		Sõnavara mitmekesisus	
	F	$\beta$	F	$\beta$	F	B	F	$\beta$
<b>Ema</b>								
Mainimine	-	-	16,43	.66	11,12	.59	5,29	.45
Vastamine	-	-	7,38	.51	11,74	.6	12,81	.62
Kommenteerimine	-	-	7,4	.51	7,8	.52	-	-
Kokku	-	-	23,1	.72	18,04	.68	8,06	.53

„-“ – statistiliselt mitteoluline  $p > .05$

*MLU<sub>w</sub>* – keskmine lausungi pikkus sõnades

Uurides erinevaid suhtlussituatsioone eraldi, ilmnas meenutamisel ja einestamisel ema lausungite sarnane mõju lapse kõne hulga, eritüveliste sõnade arvule ning sõnavara mitmekesisusele. Nendes olukordades ei ennustanud ema teemat jätkavad lausungid lapse *MLU<sub>w</sub>*-d. Ema kommenteerimisel puudus einestamise ja meenutamise situatsioonides ennustav väärtus lapse kõne näitajatele. Täpsemalt ilmnas, et meenutamisel olid lapse kõne hulga seletavateks tunnusteks ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=20,74$ ,  $\beta=.7$ ,  $p < .01$ ), küsimusele vastamine ( $F(1,21)=16,02$ ,  $\beta=.66$ ,  $p < .01$ ) ja kogu teemat jätkavate lausungite arv kokku ( $F(1,21)=19,48$ ,  $\beta=.69$ ,  $p < .01$ ). Lapse eritüveliste sõnade arvu ennustasid samuti ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=26,97$ ,  $\beta=.75$ ,  $p < .01$ ), küsimustele vastamine ( $F(1,21)=10,7$ ,  $\beta=.58$ ,  $p < .01$ ) ning kogu teemat jätkavate lausungite arv kokku ( $F(1,21)=24,04$ ,  $\beta=.73$ ,  $p < .01$ ). Lapse sõnavara mitmekesisuse seletavaks tunnuseks olid ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=4,71$ ,  $\beta=-.43$ ,  $p < .05$ ), küsimustele vastamine ( $F(1,21)=9,92$ ,  $\beta=-0,57$ ,  $p < .01$ ) ja kogu teemat jätkavad lausungid kokku ( $F(1,21)=5,27$ ,  $\beta=-.45$ ,  $p < .05$ ).

Einestamisel oli lapse kõne hulga seletavaks tunnuseks ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=32,47$ ,  $\beta=.78$ ,  $p < .01$ ), küsimustele vastamine ( $F(1,21)=25,03$ ,  $\beta=.74$ ,  $p < .01$ ) ja kogu teemat jätkavate lausungite arv kokku ( $F(1,21)=36,72$ ,  $\beta=.8$ ,  $p < .01$ ). Lapse eritüveliste sõnade ennustajaks oli ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=30,09$ ,  $\beta=.77$ ,  $p < .01$ ), küsimustele vastamine ( $F(1,21)=11,72$ ,  $\beta=.6$ ,  $p < .01$ ) ja kogu teemat jätkavate lausungite arv kokku ( $F(1,21)=31,73$ ,  $\beta=.78$ ,  $p < .01$ ). Lapse sõnavara mitmekesisuse ennustajaks olid nii ema mainitud asja mainimine ( $F(1,21)=19,61$ ,  $\beta=-.69$ ,  $p < .01$ ), küsimustele vastamine ( $F(1,21)=16,14$ ,  $\beta=-.66$ ,  $p < .01$ ) kui ka kogu teemat jätkavate lausungite arv kokku ( $F(1,21)=21,84$ ,  $\beta=-.71$ ,  $p < .01$ ).

Pusle lahendamisel oli ema kommenteerimine oluliseks lapse  $MLU_w$  prediktoriks ( $F(1,21)=5,91$ ,  $\beta=.47$ ,  $p < .05$ ). Samuti ennustas see lapse eritüveliste sõnade arvu ( $F(1,21)=37,92$ ,  $\beta=.8$ ,  $p < .01$ ) ja kõne hulka ( $F(1,21)=37,09$ ,  $\beta=.8$ ,  $p < .01$ ). Küsimustele vastamine oli oluliseks prediktoriks nii lapse kõne hulga ( $F(1,21)=4,59$ ,  $\beta=.42$ ,  $p < .05$ ) kui sõnavara mitmekesisuse jaoks ( $F(1,21)=5,35$ ,  $\beta=-.45$ ,  $p < .05$ ). Eelnevalt mainitud asja või sündmuse mainimine pusle lahendamisel ennustas lapse eritüvelisi sõnu ( $F(1,21)=16,94$ ,  $\beta=.67$ ,  $p < .01$ ), kõne hulka ( $F(1,21)=25,57$ ,  $\beta=.74$ ,  $p < .01$ ) ning sõnavara mitmekesisust ( $F(1,21)=10,94$ ,  $\beta=-.59$ ,  $p < .01$ ). Kogu teemat jätkavate lausungite arv pusle lahendamisel ennustasid lapse eritüvelisi sõnu ( $F(1,21)=31,99$ ,  $\beta=.78$ ,  $p < .01$ ), kõne hulka ( $F(1,21)=47,95$ ,  $\beta=.83$ ,  $p < .01$ ) ning sõnavara mitmekesisust ( $F(1,21)=11,83$ ,  $\beta=-.6$ ,  $p < .01$ ).

Uurimaks ema regulatiivset kõnet kui lapse teemat jätkavate lausungite seletavat tunnust, on ka nende muutujatega viidud läbi mitmene regressioonianalüüs. Analüüsi on kaasatud kolm teemat jätkavate lausungite kategooriat (mainitud asja mainimine, küsimusele vastamine ja kommenteerimine). Tulemused näitavad, et ema regulatiivne kõne on oluliseks lapse teemat jätkavate lausungite seletavaks tunnuseks (tabel 6).

Tabel 6. Ema reguleeriva kõne olulisus ( $p < .05$ ) lapse teemat jätkavate lausungite ennustamisel.

<b>Laps</b>	Mainimine		Vastamine		Kommenteerimine		Kokku	
	F	$\beta$	F	$\beta$	F	$\beta$	F	$\beta$
<b>Ema</b>								
Tähelepanu	-	-	-	-	8,76	.54	-	-
Käitumine	15,64	0.65	-	-	8	.53	7,63	.52
Nõusolek	-	-	10,25	.57	-	-	5,29	.45
Info	-	-	51,1	.84	-	-	24,74	.74
Kokku	5,04	.44	14,52	.64	7,11	.5	21,06	.71

„-“ – statistiliselt mitteoluline  $p > .05$

## Arutelu ja järeldused

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida ema kõne näitajate ja kõnestiili seost lapse ekspressiivse ja retseptiivse kõnega erinevates suhtlussituatsioonides. Käesoleva töö ja valimi põhjal võib öelda, et ema kõne varieerub oluliselt sõltuvalt suhtlussituatsioonist. Töös leidis osalist kinnitust hüpotees, mille kohaselt ema kõne näitajad on oluliselt seotud lapse kõne näitajatega. Ema regulatiivse kõne mõju sõltus situatsioonist ning vastupidiselt hüpoteesile oli lapse vestlusesse panustamise ja erinevate kõne näitajatega positiivselt seotud. Töös ilmnas selgelt ema teemat jätkavate lausungite ennustav väärtus lapse kõne erinevate näitajate ennustamisel.

### *Ema ja lapse ekspressiivne kõne*

Uurimaks ema kõne näitajate mõju lapse kõne näitajatele, on töös uuritud nii ema kui lapse keelelise produktiivsuse erinevaid aspekte, nagu jutukust ehk kõne hulka, sõnavara mitmekesisust, eritüveliste sõnade arvu ja keskmist lausungi pikkust. Selgus, et lapse *MLU<sub>w</sub>* oli seotud ema *MLU<sub>w</sub>*-ga, eritüveliste sõnade ning kõne hulgaga. Ema erinevad kõne näitajad pakuvad ilmselt lapsele parema võimaluse õppida moodustama pikemaid lauseid, kasutades selleks varem kuuldud erinevaid kõne elemente, nagu erinevad sõnad ning laused. Kolmeaastaste kõne on juba piisavalt arenenud, sobitamaks sõnu erinevatesse lausetesse, kuid aktiivne õppimine jätkub ka veel selles eas. Seetõttu võib keskmist lausungi pikkust kolmeaastaste laste kõne arengu hindamiseks julgelt kasutada (Owens, 2012).

Töös ilmnas ka, et ema kõne hulk on seotud lapse eritüveliste sõnade ning kõne hulgaga. See on kooskõlas ka varasemate uuringutega, kus on leitud, et ema kõne hulk mõjutab lapse sõnavara arengut (Huttenlocher jt, 1991). Ilmselt pakub ema suurem kõne hulk lapsele parema võimaluse keelt ja erinevaid sõnu omandada ning ka ise aktiivselt tootma õppida. Kuigi käesolevas töös ei ilmnenu varasemas uurimuses (Hoff-Ginsberg, 1991) leitud ema eritüveliste sõnade arvu olulist seost lapse eritüveliste sõnade arvuga, siis võib esinenud positiivset korrelatsiooni pidada piisavalt heaks, eeldamaks, et teatud seos nende vahel siiski ilmneb. Seda kinnitab ka erinevate situatsioonide võrdlus, kus suhtlusolukordi eraldi vaadeldes tuli kõigis esile ema eritüveliste sõnade arv kui lapse eritüveliste sõnade seletav tunnus. Teisalt võib olla, et uuritud suhtlussituatsioonides kasutasid emad lastega rääkimisel üsna lihtsat ning ühekülgset keelt. Kolmeaastaste laste erinevate sõnade õppimisel võivad aga

olulisemateks osutada teised suhtlussituatsioonid ja uued olukorrad, kus ka vanemad saavad võimaluse kasutada laiemat sõnavara ning avardada selle kaudu laste erinevate sõnade arvu.

Statistiliselt olulise seose puudumine ema eritüveliste sõnade ning lapse kõne näitajate vahel mõjutas kindlasti ka ema kõne mitmekesisuse seoseid lapse kõne näitajatega, mis vaatamata statistilisele mitteolulisusele olid siiski mõõdukad. Ema kõne mitmekesisuse tähtsust toetavad olulised seosed erinevate lapse kõne näitajatega erinevates suhtlussituatsioonides, mille vahel puudub siiski seaduspärasus. Antud valimi puhul ei ilmenenud ka ema *MLU<sub>w</sub>* seos teiste lapse kõne näitajatega peale lapse *MLU<sub>w</sub>*. Kuigi teistes uurimustes on ema *MLU<sub>w</sub>* olnud seoses lapse kõne näitajatega (Bornstein jt, 1998; Hoff & Naigles, 2002; Huttenlocher, 2002), siis võib-olla ei tööta see näitaja nii antud valimi peal. Kuigi laste *MLU<sub>w</sub>*-d kui lapse kõne arengu näitajat on Eestis varem testitud (Urm, 2012), siis ehk pole ema *MLU<sub>w</sub>* eesti kolmeaastaste laste kõne näitajate ennustamiseks siiski parim mõõde.

Analüüsimaiks ema ja lapse kõne näitajate vahelist seost lähemalt, uuriti töös, kas ema kõne näitajad on antud valimi puhul laste kõne näitajate seletavateks tunnusteks. Mitmene regressioonanalüüs kinnitas korrelatsioonanalüüsis leitud seoseid ning lubab tulemustest järeldada, et ema suurem kõne hulk ennustab lapse suuremat kõne hulka, suuremat sõnavara ja *MLU<sub>w</sub>*-d. Ema *MLU<sub>w</sub>* ja eritüvelised sõnad on oluliseks lapse *MLU<sub>w</sub>* seletavaks tunnuseks. Kuna mitmetes varasemates uurimustes on saadud erinevaid tulemusi, siis võib oletada, et ema kõne erinevad aspektid mõjutavad lapse kõne erinevaid elemente sõltuvalt lapse vanusest ning universaalset ja kõike seletavat ühte tunnust ei saagi ema kõne puhul välja tuua. Kui kaheaastaste laste puhul võib oluliseks sõnavara arengu mõjutajaks olla ema erinevate sõnade arv (Bornstein jt, 1998; Hoff-Ginsberg, 1991), siis kolmeaastaste kõne areng võib olla juba nii arenenud, et parimaks toetavaks teguriks võib antud töö põhjal lugeda ema kõne hulka.

Analüüsides ema kõne näitajate seoseid lapse retseptiivse kõnega, mis oli mõõdetud Reynelli testi kõnest arusaamise skaalaga, ilmnes, et need pole omavahel seotud. Kogu töös ei seostunud Reynelli testi tulemused ema kõne näitajate ega kõnestiiliga. Erandiks oli teemat jätkavate lausungite puhul ema küsimustele vastamine, kus ilmenes oluline negatiivne korrelatsioon. Need seosed võivad tuleneda kõikide laste väga heast sooritusest Reynelli testi retseptiivsel skaalal ning leitud negatiivne seos võib olla vaid juhuslik. Teisalt võib olla, et lapse kõnest arusaamine oli väga hea ning seetõttu ei pidanud ta esitama vanemale selgituse saamiseks lisaküsimusi ning ema vastas ka küsimustele palju vähem.

Kooskõlas varasemate uurimustega (Junefelt & Tulviste, 1997; Tulviste, 2003; Hoff-Ginsberg, 1991) ilmneseid antud töös suhtlussituatsioonide vahel olulised erinevused. Pusle lahendamisel kasutasid emad võrreldes meenutamisega hüpoteesi kohaselt rohkem tähelepanu ja käitumise suunamist, kuid mitte oluliselt vähem teemat jätkavaid lausungeid ega info ja nõusoleku küsimist. Einestamisel kasutasid emad võrreldes meenutamisega oluliselt rohkem käitumise reguleerimist ja oluliselt vähem nõusoleku ning info küsimist ja teemat jätkavaid lausungeid. Erinevused võrreldud kahe suhtlussituatsiooni vahel ei ilmnenu tähelepanu suunamisel. Seega leidis ka see püstitatud hüpotees vaid osalist kinnitust.

Uurimaks pusle lahendamise ja einestamise vestluste sarnasusi ja erinevusi, on ka nende vahel läbi viidud võrdlus. Selgus, et pusle lahendamine erines einestamisest. Emad kasutasid puslet kokku pannes märgatavalt rohkem reguleerivat kõnet ning enam teemat jätkavaid lausungeid. Pusle lahendamine oli konkreetsele eesmärgile suunatud tegevus, mille täitmist emad ootasid ning toetasid sageli lapse aidates ning ka verbaalselt tähelepanu ja käitumist suunates. See kinnitab varasema uuringu tulemusi, kus ilmnese, et emad reguleerivad oma laste käitumist olenemata kultuurist puslet lahendades märgatavalt sagedamini kui einestades (Junefelt & Tulviste, 1997). Teisalt andis pusle lahendamine käesolevas uurimuses võimaluse mitmeid pildil olevaid loomi kirjeldada, pikemalt kommenteerida ning meenutada laste kokkupuudet nendega. Tundus, et emad kasutasid seda võimalust sageli ning üritasid seostada pildil olevaid loomi lapse varasemate kogemuste ja teadmistega. See väljendus ka töö tulemustes ema teemat jätkavate lausungite sageda kasutamisega. Uuritud einestamise vestlused jäid antud töös sageli lühikesteks ning väga tegevusekeskseteks, mis mõjutas ilmselt ka tulemusi, mille kohaselt einestamisel esines võrreldes teiste situatsioonidega vähem regulatiivset kõnet ning vähem teemat jätkavaid lausungeid.

Kõigist kolmest olukorrast oodati just meenutamise puhul lapse aktiivset vestluses osalemist. Meenutamist võib ehk võrrelda mitmetes uuringutes vaadeldud raamatu lugemisega, sest mõlemas olukorras peaks vestluses kujunema konkreetne lugu või jutustus. Sellisel juhul ühtivad antud töö tulemused varasemate leidudega, mis kinnitavad, et narratiivse struktuuriga vestlustes toetavad emad lapse kõnet enamate küsimustega ega muretse nende käitumise suunamise pärast (Tulviste, 2003). Antud töö tulemustest võib järeldada, et emad tõepoolest toetavad lapse kõnet meenutamisel nii küsimusi esitades kui ka ise aktiivselt teemat jätkavaid lausungeid kasutades rohkem kui pusle lahendamisel või einestamisel. Erinevaid suhtlussituatsioone võib pidada lapse kõne omandamisel äärmiselt



oluliseks, sest ema kõne varieerub sõltuvalt situatsioonist ning pakub seeläbi lapsele mitmekesise õpikeskkonna, kus kõne omandada.

### ***Ema suhtlusstiil ja lapse kõne***

Uurides ema regulatiivse kõne mõju lapse kõne näitajatele, selgus, et regulatiivsed lausungid on lapse kõne näitajatega seotud oodatule vastupidiselt ehk positiivselt. Kuigi tulemustest ei ilmnenud selget reeglipära, siis võib leitud tulemusi pidada oluliseks lapse kõne näitajate ning ema regulatiivse kõne seose kirjeldamisel. Varsemates uurimustes on leitud vastakaid tulemusi regulatiivse kõne seosest lapse kõne näitajatega (Akhtar jt, 1991; Pine, 1994; Tomasello & Todd, 1983; Tomasello jt, 1986). Kuigi käesolevas töös oli tulemus hüpoteesile vastupidine, siis ei saa seda lähemalt analüüsides pidada üllatavaks, sest regulatiivse kõne käitumist suunavad lausungid olid lapsele öeldud sageli ootusega teda vastama või rääkima suunata. Regulatiivse kõne kategooriad nõusoleku ning informatsiooni küsimine peaksid samuti lapse kõnes peegelduma mitmekesisema sõnavara ning suurema kõne hulga, sest vanem on küsides seadnud lapsele ootuse verbaalselt vastata.

Tähelepanu suunamine oli regulatiivse kõne kategooriatest ainus, mis ei seadnud lapsele otsest ootust verbaalselt vastata, kuigi sageli oli just see tähelepanu suunamise eesmärgiks. See seletab ilmselt ka tulemuse, miks ei ennustanud ema regulatiivsetest lausungitest tähelepanu ainsana lapse panust vestlusesse. Üldiselt võib ema regulatiivset kõnet pidada oluliseks lapse vestlusesse panustamise ennustajaks, kuigi uurides situatsioone eraldi, esines situatsioonide vahel erinevusi. See aga viitab veel kord suhtlussituatsioonide spetsiifilisusele. Iga olukord on erinev ning nendes tulevad esile erinevad seosed ema kõne näitajate ning ema kõnestiili ja lapse kõne näitajate vahel.

Töös käsitleti ka ema teemat jätkavate lausungite mõju lapse kõne näitajatele ja vestlusesse panustamisele. Teemat jätkavad lausungid peaksid näitama kõneleja panust vestlusesse ehk oma lausungi sidumist teise poolt öelduga. Ootuspäraselt selgus, et ema teemat jätkavad lausungid on lapse kõne näitajatele oluliseks ennustavaks tunnuseks, erandiks oli lapse *MLU<sub>w</sub>*, mille puhul ema teemat jätkavad lausungid ei ennustanud tunnuse väärtust. Samuti ennustas ema vestlusesse panustamine lapse vestlusesse panustamist. Leitud seosed on kooskõlas ka näiteks Reese ja Fivushi (1993) tööga, kus ilmenes, et toetavama kõnestiiliga vanemate lapsed panustavad ka ise vestlusesse enam. Tulemuste põhjal võib vähemalt antud valimi puhul kindlalt väita, et ema panus vestlusesse mõjutab lapse kõne arengut. Ilmselt võib ema suhtlusstiili aspekt olla seotud lapse vanuse ja kõne arengu tasemega, mis pole oluline

näiteks kaheaastaste puhul (Naigles & Hoff, 2002), kuid mõjutab laste kõnet hilisemas vanuses, kui keel on juba arenenum. Tulemuste põhjal võib öelda, et emadel tasub oma kolmeaastaste lastega vesteldes panustada lapse alustatud teema jätkamisse, sest ka eesti laste puhul on just see kõnestiil lapse kõne arengu seisukohast olulisim tegur.

Käesoleva töö tõlgendamisel on ka piiranguid. Kuigi uuritud valimi suurus võib lapse kõne arengu uurimuste kohta pidada üsna heaks, siis lisaks suurema valimi peal saadud tulemused kindlasti tulemuste usaldusväärsust. Antud valimit võib pidada pisut kallutatuks, sest suur osa emadest oli kõrgharidusega või kõrgharidust omandamas. Lisaks võisid osalenud emad olla võrreldes üldpopulatsiooniga aktiivsemad ja enam lapse kõne arengust huvitatud, sest osalejad olid otsitud interneti vahendusel vabatahtlikkuse alusel. Kaasates edasistesse uuringutesse ka enam kesk-ja keskeriharidusega emasid, võib tulemuste paikapidavust kogu populatsioonil suurema kindlusega väita.

Töö piirangutele viidates võib arutleda ka valitud meetodi sobivuse üle. Antud töös ei olnud ema ja lapse vahelisi vestluseid mingil viisil võrdsustatud, mistõttu varieeruvad vestlused ajaliselt ning kasutatud lausungite arvult suuresti. Kuigi mõnes varasemas uurimuses on andmed kas lausungite arvu või ajalise kestvuse suhtes standardiseeritud, siis on käesolevas töös kasutatud Hoff-Ginsbergi (1991) ja Naigles ja Hoffi (2002) artiklite eeskujul standardiseerimata andmeid. Töös on eeldatud, et standardiseerimata andmed pakuvad lapse keelekeskkonnast tõesema pildi ning lasevad seetõttu teha kindlamaid järeldusi.

Järgnevates uurimustes oleks kindlasti põnev uurida ema kõne erinevate aspektide ja suhtlusstiili mõju lapse kõne arengule longituudselts. Käesolevas töös on välja toodud ema ja lapse kõne erinevad seosed, kuid analüüsitud andmed ei luba teha järeldusi põhjuslikkuse kohta. Seetõttu võiks edaspidi uurida pikaajalisi andmeid, mille põhjal oleks võimalik usaldusväärselt kirjeldada ema kõne mõjusid lapse kõne arengule.

Käesolevas töös ilmnes mitmeid olulisi seoseid ema kõne näitajate ja suhtlusstiili ning lapse kõne vahel. Kuigi ilmselt mõjutavad lapse kõnet mitmed erinevad tegurid, siis võib käesoleva töö tulemustele toetudes väita, et väga tähtis lapse kõne näitajaid mõjutav tegur on ema vestlusesse panustamine. Järgnevates töödes oleks põnev see lähemalt vaatluse alla võtta ning uurida täpsemalt, kui palju eesti emad seda vestlustes oma eri vanuses lastega kasutavad. Kindlasti on oluline tulevastes uuringutes pöörata tähelepanu erinevatele suhtlussituatsioonidele, sest erinevad situatsioonid kokku loovad lapsele õpi- ja

arengukeskkonna, mis ema erinevate kõne näitajate ning erineva suhtlusstiili näol pakub mitmekesiseid stiimuleid, omandamaks keerulist ning põnevat märkide süsteemi – emakeelt.

## Kasutatud kirjandus

- Akhtar, N., Dunham, F. & Dunham, P. J. (1991). Directive interactions and early vocabulary development: The role of joint attentional focus. *Journal of Child Language*, 18(1), 41-49
- Aukrust, V. G. & Snow, C. E. (1998). Narratives and explanations during mealtime conversations in Norway and the U. S. *Language in Society*, 27, 221–46
- Blake, J., Quartaro, G. & Onorati, S. (1993). Evaluating quantitative measures of grammatical complexity in spontaneous speech samples. *Journal of Child Language*, 20, 139-152
- Bornstein, M. H., Cote, L., Maital, S., Painter, K., Park, S-Y., Pascual, L., Pécheux, M-G., Ruel, J., Venuti, P & Vyt, A. (2004). Cross-Linguistic Analysis of Vocabulary in Young Children: Spanish, Dutch, French, Hebrew, Italian, Korean, and American English. *Child Development*, 75, 1115-1139
- Bornstein, M. H., Haynes, O. M. & Painter, K. M. (1998). Sources of child vocabulary competence: A multivariate model. *Journal of Child Language*, 25, 367–393
- Caselli, M., Bates, E., Casadio, P., Fenson, J., Fenson, L., Sanderl, L. & Weir, J. (1995). A cross-linguistic study of early lexical development. *Cognitive Development* 10, 159–199
- Chang, C. (2003). Talking about the past: How do Chinese mothers elicit narratives from their young children across time. *Narrative Inquiry*, 13(1), 99-126
- Cunningham, A. E., & Stanovich, K. E. (1997). Early reading acquisition and its relation to reading experience and ability 10 years later. *Developmental Psychology*, 33, 934–945
- De Rivera, C., Girolametto, L., Greenberg, J. & Weitzman, E. (2005). Children's Responses to Educators' Questions in Day Care Play Groups. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 14(1), 14-26
- Edwards, S., Garman, M., Hughes, A., Letts, C., Sinka, I. (1999). Assessing the Comprehension and production of language in young children: an account of the Reynell Developmental Language Scales III. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 34 (2), 151-171
- Eisenberg, S. L., Guo, L. & Germezia, M. (2012). How grammatical are 3-year-olds? *Language, Speech, And Hearing Services In Schools*, 43(1), 36-52.
- Farrant, B. M. & Zubrick, S. R. (2012). Early vocabulary development: The importance of joint attention and parent-child book reading. *First Language*, 32(3), 343-364

- Fenson, L., Dale, P. S., Reznick, J. S., Bates, E., Thal, D. J. & Pethick, S. J. (1994). Variability in early communicative development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59, 1-173
- Fivush, R., Haden, C. A., & Adam, S. (1995). Structure and coherence of preschoolers' personal narratives over time: Implications for childhood amnesia. *Journal of Experimental Child Psychology*, 60, 32–56
- Fivush, R., & Fromhoff, F. A. (1988). Style and structure in motherchild conversations about the past. *Discourse Processes*, 11, 337-355
- Flynn, V. & Masur, E. F. (2007). Characteristics of maternal verbal style: Responsiveness and directiveness in two natural contexts. *Journal of Child Language*, 34, 519-543
- Haden, C. A. & Ornstein, P. A. (2009). Research on talking about the past: The past, present, and future. *Journal of Cognition and Development*, 10(3), 135-142
- Hebert-Myers, H., Guttentag, L. C., Swank, R. P., Smith, E. K., Landry, H. S. (2006). The Importance of Language, Social, and Behavioral Skills Across Early and Later Childhood as Predictors of Social Competence With Peers. *Applied Developmental Science*, 10(4), 174-187
- Hoff, E. (2006). How social contexts support and shape language development. *Developmental Review*, 26, 55-88
- Hoff-Ginsberg, E. (1991). Mother-Child Conversation in Different Social Classes and Communicative Settings. *Child Development*, 62, 782-796
- Hoff, E. & Naigles, L. (2002). How children use input to acquire a lexicon. *Child Development* 73(2), 418–33
- Huttenlocher, J., Haight, W., Bryk, A., Seltzer, M. & Lyons, T. (1991). Early vocabulary growth: relation to language input and gender. *Developmental Psychology* 27(2), 236–248
- Huttenlocher, J., Vasilyeva, M., Cymerman, E. & Levine, S. (2002). Language input at home and at school: Relation to child syntax. *Cognitive Psychology*, 45, 337–374
- Junefelt, K. & Tulviste, T. (1997). Regulation and praise in American, Estonian, and Swedish mother-child interaction. *Mind, Culture, and Activity: An International Journal*, 4, 24–33

- Kauschke, C. & Hofmeister, C.(2002). Early lexical development in German: a study on vocabulary growth and vocabulary composition during the second and third year of life. *Journal of Child Language*, 29, 735-757
- Lees, J. (1999). From „which pig is not outside the field?” to „which horse is not outside the field?”: commentary on the Reynell Developmental Language Scales III (RDLS III). *International Journal of Language & Communication Disorders*, 34, 174-180
- Locke, J. L. (2001). First communion: The emergence of vocal relationships. *Social Development*, 10, 294–308
- Lyytinen, P., Laakso, M., Poikkeus, A. & Rita, N. (2013). The development and predictive relations of play and language across the second year. *Scandinavian Journal Of Psychology*, 40(3), 177-186
- Masur, E. F., Flynn, V., & Eichorst, D. L. (2005). Maternal responsive and directive behaviours and utterances as predictors of children’s lexical development. *Journal of Child Language*, 32, 63–91
- MacWhinney, B. (1991). The CHILDES project: Tools for analyzing talk. Hillsdale, NJ: LEA.
- Mervis, C. B. & Bertrand, J. (1995). Early lexical acquisition and the vocabulary spurt: a response to Goldfield & Reznick. *Journal of Child Language*, 22, 461-468
- Nelson, K., Hampson, J. & Kessler Shaw, L. (1993). Nouns in early lexicons: evidence, explanations and implications. *Journal of Child Language*, 20, 61-84
- Ninio, A. (1980). Picture-book reading in mother-infant dyads belonging to two subgroups in Israel. *Child Development*, 51(2), 587-590
- Owens, E. R. (2012). *Language Development: An Introduction*. 8th Edition. New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Pan, B. A., Rowe, M., Singer, J., & Snow, C. E. (2005). Maternal correlated of growth in toddler vocabulary production in low-income families. *Child Development*, 76(4), 763–782
- Parladè, M. V. & Iverson, J. M. (2011). The Interplay Between Language, Gesture, and Affect During Communicative Transition: A Dynamic Systems Approach. *Developmental Psychology*, 47, 820-833

- Pancsofar, N. & Vernon-Feagans, L. (2006). Mother and father language input to young children: Contributions to later language development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27, 571-587
- Pine, J. M. (1994). Referential style and maternal directiveness: Different measures yield different results. *Applied Psycholinguistics*, 15, 135-148
- Põder, K. (2011). Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu? Statistikaamet, Tallinn
- Reese, E. (2002). Social factors in the development of autobiographical memory: The state of the art. *Social Development*, 11, 124–142
- Reese, E., & Fivush, R. (1993). Parental styles of talking about the past. *Developmental Psychology*, 29, 596–606
- Reznick, J. S. & Goldfield, B. A. (1992). Rapid Change in Lexical Development in Comprehension and Production. *Developmental Psychology*, 28, 406-413
- Rowland, C. F., Pine, J. M., Lieven, E. V., Theakston, A. L. (2003). Determinants of the order of acquisition of wh- questions: Re-evaluating the role of caregiver speech. *Journal of Child Language*, 30(3), 609-635
- Schoon, I., Parsons, S., Rush, R. & Law, J. (2010) Children's language ability and psychosocial development: A 29-Year Follow-up Study. *Pediatrics*, 126(1), 73-80
- Seitz, S. & Stewart, C. (1975). Imitations and Expansions: Some Developmental Aspects of Mother-Child Communications. *Developmental Psychology*, 11(6), 763-768
- Stolt, S., Haataja, L., Lapinleimu, H. & Lehtonene, L. (2008). Early lexical development of Finnish children: A longitudinal study. *First Language*, 28, 259-279
- Stromswold, K. (2001). The heritability of language: A review and metaanalysis of twin, adoption, and linkage studies. *Language*, 77, 647–723
- Tammemäe, T. (2008). *Kahe- ja kolmeaastaste eesti laste kõne arengu tase Reynelli ja HYKS testi põhjal ning selle seosed koduse kasvukeskkonna teguritega*. Tallinn: Tallinna Ülikool. Avaldamata doktoritöö
- Tomasello, M., Mannle, S. & Kruger, A. C. (1986). Linguistic environment of 1- to 2-year-old twins. *Developmental Psychology*, 22(2), 169-176
- Tomasello, M. & Todd, J. (1983). Joint attention and lexical acquisition style. *First Language*, 4(12), 197-211

- Tulviste, T. (2003). Contextual Variability in Interactions Between Mothers and 2-year-olds. *First Language*, 23(3), 311-325
- Tulviste, T. (2010). Reynelli test, adapteerimisel. Avaldamata materjal.
- Urm, A. (2012). Individuaalsete erinevuste stabiilsus eesti laste sõnavara arengus. Tartu: Tartu Ülikool. Avaldamata magistritöö
- Welsh-Ross, M. K. (1997). Mother-Child Participation in Conversation About the Past: Relationships to Preschoolers' Theory of Mind. *Developmental Psychology*, 33(4), 618-629
- Yliherva, A., Loukusa, S., Väisänen, R., Pyper, A. & Moilanen, I. (2009). Development of communication skills in Finnish pre-school children examined by the Children's Communication Checklist (CCC). *Child Language Teaching and Therapy*, 25(2), 235–249



Lisa 1. Korrelatsioonid- Lapse teemat jätkavate lausungite seosed ema teemat jätkavate lausungitega erinevates situatsioonides.

<b>Laps</b>	<b>Ema</b>	<b>3Mainim</b>	<b>3Vastam</b>	<b>3Komment</b>	<b>3Kokku</b>	<b>2Mainim</b>	<b>2Vastam</b>	<b>2Komment</b>	<b>2Kokku</b>	<b>1Mainim</b>	<b>1Vastam</b>	<b>1Komment</b>	<b>1Kokku</b>
<b>Reynelli test</b>		.02	-.11	0,03	.01	-.06	-.35	.12	-.08	-.30	<b>-.47*</b>	.03	-.28
<b>1 Mainimine</b>		-.08	.01	.17	-0,04	0,00	0,23	0,14	0,04	<b>0,80*</b>	0,37	<b>0,63*</b>	<b>0,81*</b>
<b>1 Vastamine</b>		.28	.15	.15	.26	.00	.30	.03	.04	<b>.64*</b>	.21	.21	<b>.56*</b>
<b>1 Kommenteerimine</b>		-.29	-.26	.03	-.27	-.04	.04	.22	.00	<b>.58*</b>	.14	<b>.90*</b>	<b>.71*</b>
<b>1 Kokku</b>		.08	.06	.19	.09	-.00	.32	.13	.05	<b>.94*</b>	.36	<b>.63*</b>	<b>.91*</b>
<b>2 Mainimine</b>		.20	.33	-.07	.18	<b>.66*</b>	<b>.71*</b>	<b>.48*</b>	<b>.71*</b>	.20	.07	-.08	.15
<b>2 Vastamine</b>		.06	.28	-.25	.04	<b>.75*</b>	<b>.55*</b>	<b>.52*</b>	<b>.78*</b>	-.23	.16	-.30	-.22
<b>2 Kommenteerimine</b>		.04	-.04	-.26	-.02	<b>.66*</b>	<b>.48*</b>	.27	<b>.65*</b>	-.07	.30	-.09	-.03
<b>2 Kokku</b>		.12	.32	-.23	.10	<b>.86*</b>	<b>.72*</b>	<b>.58*</b>	<b>.90*</b>	-.08	.17	-.25	-.10
<b>3 Mainimine</b>		<b>.82*</b>	<b>.67*</b>	<b>.52*</b>	<b>.82*</b>	.14	.22	.25	.16	.30	.22	.12	.28
<b>3 Vastamine</b>		<b>.89*</b>	<b>.67*</b>	<b>.63*</b>	<b>.91*</b>	.15	.08	.29	.17	-.11	.14	-.19	-.11
<b>3 Kommenteerimine</b>		<b>.67*</b>	<b>.50*</b>	.10	<b>.61*</b>	.27	.36	.20	.29	-.05	.06	-.06	-.04
<b>3 Kokku</b>		<b>.95*</b>	<b>.73*</b>	<b>.62*</b>	<b>.96*</b>	.17	.15	.30	.20	.01	.17	-.10	.00

1-pusle lahendamine, 2- einestamine, 3- meenutamine

**\*p <.05**

Lisa 2. Korrelatsioonid- Lapse kõne näitajate seosed ema teemat jätkavate lausungitega erinevates situatsioonides.

Laps	Ema	3Mainim	3Vastam	3Komment	3Kokku	2Mainim	2Vastam	2Komment	2Kokku	1Mainim	1Vastam	1Komment	1Kokku
Reynelli test	.02	-.11	.03	.01	-.06	-.35	.12	-.08	-.30	<b>-.47*</b>	.03		-.28
1 <i>MLUw</i>	<b>-.50*</b>	-.19	-.17	<b>-.45*</b>	-.02	.08	.17	.03	.14	.11	<b>.47*</b>		.26
1 Eritüvelised sõnad	-.06	-.07	.09	-.04	-.04	.13	.25	.01	<b>.67*</b>	.33	<b>.80*</b>		<b>.78*</b>
1 Kõne hulk	-.17	-.12	.08	-.15	-.09	.23	.20	-.02	<b>.74*</b>	<b>.42*</b>	<b>.80*</b>		<b>.83*</b>
1 Mitmekesisus	-.01	-.16	-.13	-.05	.16	-.25	-.19	.07	<b>-.59*</b>	<b>-.45*</b>	-.39		<b>-.60*</b>
2 <i>MLUw</i>	-.35	-.27	<b>-.45*</b>	-.38	.13	.19	.12	.14	.22	.20	.23		.26
2 Eritüvelised sõnad	.13	.29	-.22	.11	<b>.77*</b>	<b>.60*</b>	.41	<b>.78*</b>	-.04	.27	-.26		-.06
2 Kõne hulk	.14	.31	-.27	.10	<b>.78*</b>	<b>.74*</b>	.39	<b>.80*</b>	.03	.37	-.23		.02
2 Mitmekesisus	.03	-.23	.38	.06	<b>-.69*</b>	<b>-.66*</b>	-.37	<b>-.71*</b>	-.12	-.31	.19		-.08
3 <i>MLUw</i>	-.19	-.09	-.30	-.22	.20	.39	.36	.26	.38	.12	.33		.39
3 Eritüvelised sõnad	<b>.75*</b>	<b>.58*</b>	.34	<b>.73*</b>	.32	.30	<b>.47*</b>	.36	.12	.27	.14		.18
3 Kõne hulk	<b>.70*</b>	<b>.66*</b>	.27	<b>.69*</b>	.35	.31	<b>.47*</b>	.39	.13	.30	.06		.16
3 Mitmekesisus	<b>-.43*</b>	<b>-.57*</b>	-.18	<b>-.45*</b>	.02	-.21	-.35	-.05	-.23	-.32	.02		-.22

1-pusle lahendamine, 2- einestamine, 3- meenutamine, *MLU<sub>w</sub>*-keskmine lausungi pikkus sõnades**\*p <.05**

Lisa 3. Korrelatsioonid- Lapse kõne näitajate seosed ema regulatiivsete lausungitega erinevates situatsioonides.

<b>Ema</b> <b>Laps</b>	<b>3 Käit</b>	<b>3 Tähel</b>	<b>3 Nõus</b>	<b>3 Info</b>	<b>2 Käit</b>	<b>2 Tähel</b>	<b>2 Nõus</b>	<b>2 Info</b>	<b>1 Käit</b>	<b>1Tähel</b>	<b>1Nõus</b>	<b>1 Info</b>	<b>3Kokku</b>	<b>2Kokku</b>	<b>1Kokku</b>
<b>Reynelli test</b>	-.12	-.11	.11	.07	-.10	-.16	-.04	-.12	.06	.11	-.10	-.17	.04	-.13	-.01
<b>1 MLU<sub>w</sub></b>	-.08	-.17	-.32	<b>-.49*</b>	-.03	.20	.10	.14	.31	<b>.46*</b>	.23	.00	-.40	.11	.34
<b>1 Eritüvelised sõnad</b>	.28	.38	-.06	-.22	.21	.25	-.30	.11	<b>.47*</b>	.37	.25	<b>.44</b>	-.03	.02	<b>.53*</b>
<b>1 Kõne hulk</b>	.16	.29	-.20	-.23	.28	.19	-.16	.04	<b>.65*</b>	<b>.61*</b>	<b>.43*</b>	.36	-.13	.05	<b>.71*</b>
<b>1 Mitmekesisus</b>	-.18	-.29	.11	.08	-.13	-.13	.13	-.06	<b>-.42*</b>	-.36	<b>-.46*</b>	-.24	.02	.00	<b>-.48*</b>
<b>2 MLU<sub>w</sub></b>	-.05	-.29	-.35	-.40	.19	.07	-.04	.12	-.04	-.04	.12	.06	-.37	.13	.01
<b>2 Eritüvelised sõnad</b>	.12	-.21	.13	-.04	.32	.28	<b>.47*</b>	<b>.64*</b>	-.01	.00	.06	.08	.05	<b>.71*</b>	.04
<b>2 Kõne hulk</b>	.22	-.17	.08	-.10	.36	.23	.40	<b>.69*</b>	.01	-.03	.01	.10	.03	<b>.71*</b>	.03
<b>2 Mitmekesisus</b>	-.27	.23	.14	.19	<b>-.52*</b>	-.22	-.32	<b>-.56*</b>	-.08	.04	-.02	-.08	.10	<b>-.65*</b>	-.04
<b>3 MLU<sub>w</sub></b>	.16	-.06	-.28	-.41	.21	.02	-.07	.36	.28	.24	.30	.15	-.28	.23	.32
<b>3 Eritüvelised sõnad</b>	<b>.57*</b>	<b>.56*</b>	<b>.62*</b>	<b>.47*</b>	.03	.17	-.25	<b>.45*</b>	.22	.01	-.15	<b>.47*</b>	<b>.68*</b>	.16	.21
<b>3 Kõne hulk</b>	<b>.53*</b>	<b>.48*</b>	<b>.56*</b>	.34	-.00	.21	-.17	<b>.47*</b>	.25	.03	-.12	.30	<b>.57*</b>	.19	.18
<b>3 Mitmekesisus</b>	<b>-.43*</b>	-.32	-.23	-.16	.03	.02	.34	-.18	-.27	-.02	-.05	-.16	-.31	.10	-.16

1-pusle lahendamine, 2- einestamine, 3- meenutamine, *MLU<sub>w</sub>*- keskmine lausungi pikkus sõnades**\*p <.05**

Lisa 4. Korrelatsioonid- Lapse teemat jätkavate lausungite seosed ema regulatiivsete lausungitega erinevates situatsioonides.

<b>Ema Laps</b>	<b>3 Käit</b>	<b>3 Tähel</b>	<b>3 Nõus</b>	<b>3 Info</b>	<b>2 Käit</b>	<b>2 Tähel</b>	<b>2 Nõus</b>	<b>2 Info</b>	<b>1 Käit</b>	<b>1 Tähel</b>	<b>1 Nõus</b>	<b>1 Info</b>	<b>3Kokku</b>	<b>2Kokku</b>	<b>1Kokku</b>
<b>1 Mainimine</b>	.14	.31	-.19	-.24	.58*	.28	-.16	-.05	.58*	.37	.36	.09	-.13	.10	.47*
<b>1 Vastamine</b>	.21	.54*	.13	.19	.04	.05	-.13	.24	.13	.07	.64*	.84*	.24	.08	.53*
<b>1 Kommenteerimine</b>	-.03	.09	-.29	-.40	.30	.21	-.09	-.05	.55*	.56*	.24	.13	-.31	.07	.52*
<b>1 Kokku</b>	.20	.52*	-.07	-.08	.40	.23	-.18	.11	.49*	.34	.64*	.59*	.02	.12	.68*
<b>2 Mainimine</b>	.57*	.09	.11	-.12	.56*	.25	.10	.75*	.04	-.13	.04	.26	.15	.66*	.06
<b>2 Vastamine</b>	.11	-.23	.14	-.15	.01	.21	.60*	.76*	-.06	.06	.06	-.01	-.00	.72*	.01
<b>2 Kommenteerimine</b>	-.05	-.22	.07	.13	.35	.14	.70*	.36	.04	.22	-.03	.08	.06	.70*	.13
<b>2 Kokku</b>	.30	-.14	.15	-.13	.27	.26	.53*	.87*	-.02	.01	.06	.11	.07	.84*	.05
<b>3 Mainimine</b>	.40	.66*	.57*	.42*	-.03	.19	-.30	.24	.12	-.12	.01	.37	.60*	.00	.12
<b>3 Vastamine</b>	.48*	.57*	.89*	.80*	-.10	.17	-.12	.25	.08	-.10	-.17	.34	.92*	.06	.07
<b>3 Kommenteerimine</b>	.60*	.40	.44*	.49*	-.08	.18	-.24	.50*	.03	-.20	-.24	.42*	.61*	.17	.03
<b>3 Kokku</b>	.52*	.65*	.85*	.74*	-.09	.19	-.20	.30	.10	-.13	-.15	.39	.90*	.06	.09

1-pusle lahendamine, 2- einestamine, 3- meenutamine

\*p &lt;.05

**Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks**

Mina Liina Vanatoa

(sünnikuupäev: 21.05 1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Ema kõne näitajate ja suhtlemisstiili seos kolmeaastaste laste kõnest arusaamise ja ekspressiivse kõnega,

mille juhendajad on Tiia Tulviste ja Ada Urm,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **24.05.201**

